

Sûretten Sîrete: Leylâ'nın Güzelliğine Dair Rivayetlerin Dönüşümü

Serap DENİZMEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7724-7998> ROR ID: <https://ror.org/015scty35>

sdenizmen@kastamonu.edu.tr

Atf Bilgisi: Denizmen, Serap. "Sûretten Sîrete: Leylâ'nın Güzelliğine Dair Rivayetlerin Dönüşümü". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 315-338. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1429736>.

Geliş Tarihi	01.02.2024
Kabul Tarihi	03.03.2024
Yayın Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Araştırma Makalesi	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebiyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Leylâ ve Mecnûn, klasik Doğu edebiyatının en ünlü aşk hikâyesidir. Kökenini Arap edebiyatından alan bu hikâyedeki Kays b. Mülevvâh nâm-ı diğer Mecnûn ve mâşûkası Leylâ'ya dair en eski rivayetler İbn Kuteybe'nin (ö. 889) eş-Şi'r ve's-şu'arâ, Ebü'l-Ferec İsfahânî'nin (ö. 967) el-Egânî adlı eserinde mevcuttur. Özellikle el-Egânî Mecnûn ve Leylâ, Cemil b. Abdillâh b. Mamer (ö. 701) ve Büseyne, Küseyyir b. Abdirrahman (ö. 723) ve Azze gibi ünlü Arap âşıklar hakkında en erken rivayetleri vermesi açısından mühimdir. Bu çalışmada Mevlânâ'nın (ö. 1273) Mesnevî'sinde geçen "Halifenin Leylâ'yı Görmesi" isimli hikâyenin izi sürülmektedir. Anlatıda Leylâ'nun pek güzel olmadığı, sıradan bir kız olduğu vurgulanmaktadır. Leylâ'nın sûretine dair bu iddia Mesnevî'den başlayarak geriye dönük bir şekilde edebî, tarihî ve tasavvufî kaynaklar taranarak araştırılmıştır. Hikâyenin kökeni el-Egânî'de Azze ve Büseyne'ye dair rivayetlerde tespit edilmiş ve her iki mâşûkanın sûretine dair anlatılanlar nakledilerek mukayese edilmiştir. Bahsedilen rivayetlerde halife karşısına çıkan, onunla mükâleme eden ve halife tarafından sıradan/çirkin bulunan mâşûka motifi çeşitli anlatılarla harmanlanmış ve "Halifenin Leylâ'yı Görmesi" ortaya çıkmıştır. Hikâyedeki sûreten değil sûreten sevilen mâşuk imgesi taşıdığı tasavvufî anlamlar açısından tahlil edilmiş, hikâyenin bağlamından kopmadan güzelliğin esası, âşığın ve ağyarın bakışı, cemal ve hüsn kavramlarının tasavvufî öğretilerdeki karşılığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Leylâ ve Mecnûn*, *Mesnevî*, *el-Egânî*, güzellik, cemal, sûret.

From Surāt to Sırāt: The Transformation of Narratives
About The Beauty of Layla

Serap DENİZMEN

Asst. Prof. Kastamonu University Faculty of Humanities and Social Sciences,
Turkish Language and Literature, Kastamonu Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7724-7998> ROR ID: <https://ror.org/015scty35>
sdemizmen@kastamonu.edu.tr

Citation: Denizmen, Serap. From Surāt to Sırāt: The Transformation of Narratives About The Beauty of Layla. *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (July 2024), 315-338. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1429736>.

Date of Submission 01.02.2024
Date of Acceptance 03.03.2024
Date of Publication 01.07.2024
Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

Layla and Majnun is the most famous love story of classical Eastern literature. Originating in Arabic literature, the earliest narrations of Qays b. Mulawwah/Majnun, and his beloved Layla in this story are found in Ibn Qutayba's (d. 889) al-Shi'r wa al-Shuarā and Abū al-Faraj Isfahānī's (d. 967) al-Aghānī. Al-Aghānī is especially important for providing the earliest narrations about famous Arab lovers such as Majnun and Layla, Jamīl b. Abdillāh b. Mamer (d. 701) and Busayna, Qusayyir b. Abdirrahman (d. 723) and Azza. This article traces "Story of the Caliph's seeing Layla" in Rumi's (d. 1273) Mathnawī. In the narrative, it is emphasized that Layla is not beautiful and that she is an ordinary girl. This claim about Layla's appearance is investigated retrospectively through literary, historical and sufi sources, starting from the Mathnawī. The origin of the story has been identified in the narrations about Azza and Busayna in al-Aghānī and the narrations about the forms of both mashūqas have been narrated and compared. As a result of the research, it is seen that the motif of the māshūqa who appears before the caliph in the narrations mentioned, has been blended with various narratives and "Story of the Caliph's seeing Layla" has emerged. The image of the beloved in the story, who is loved not in form, but in appearance, has been analyzed in terms of the sufi meanings it carries, and the essence of beauty, the gaze of the lover and the other, the concepts of jamal and husn in sufi teachings have been analyzed without breaking away from the context of the story.

Keywords: *Layla and Majnun, Mathnawī, al-Aghānī, beauty, jamal, aesthetic.*

Giriş

Leylâ ve Mecnûn Emevîler (661-750) döneminde yaşadığı varsayılan ve şöhretleri tüm İslam coğrafyasına yayılan iki sevgilidir. Leylâ ve Mecnûn'un aşkı Arap, Fars ve Türk edebiyatını derinden etkilemiş, aşkları mesnevî formunda nazmedilerek hikâyeleştirilmiş, her iki karakter Fars ve Osmanlı gazelinde birer teşbih ve istiâre unsuruna dönüşmüş, âşık kendisini Mecnûn olarak anmış, mâşukuna ise Leylâ demiştir.¹ Remiz ve sembolleri kullanmaya oldukça düşkün olan tasavvufî şiirde de Leylâ ve Mecnûn'a çeşitli anlamlar yüklenmiştir.²

Leylâ ve Mecnûn hakkındaki şifâhî rivayetleri ilk yazıya dökenlerden biri İbn Kuteybe'dir (ö. 889). *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ* isimli biyografik eserinde kendi zamanına kadar olan meşhur Arap şairlerin hayatlarını teferruatıyla verir ve şiirlerinden örnekler sunar (İbn Kuteybe 1982). Onu *Kitâbu'z-zehre* ile İbn Dâvûd el-İsfahânî (ö. 910) takip eder (Dâvud el-İsbehânî 1975). 100 babdan oluşan eserin 50 babını aşk şiirleri teşkil ettiği için eser aşk şiirleri antolojisi olarak nitelendirilmektedir (Köse 1999: 410). Ünlü Arap tarihçisi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 967) bestelenmiş şarkı sözlerini derlemek amacıyla kaleme aldığı *el-Egânî* ise Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin en mühim kaynaklarından biri olmuştur. Zîra sadece şarkı sözünün sahibi olan şairle yetinmemiş, şarkıyı söyleyen mugannî/muganniye ve bestekâr hakkında da biyografik bilgiler paylaşmıştır (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî 2008).³ Leylâ ve Mecnûn'un kaynaklarını değerlendiren Abd El Maksoud, Ca'fer b. es-Serrâc'ın (ö. 1106) *Mesâri'u'l-uşşâk* adlı eserine, el-Vâlibî ve İbn Tûlûn rivayetlerine bu eserin mehaż teşkil ettiğini yazmaktadır (Abd El Maksoud 2004: 9-10). Bu makalede, Leylâ ve Mecnûn hakkında en tafsilatlı bilgiyi veren ilk kitaplardan biri olup kendinden sonrakilere de kaynaklık ettiği için *el-Egânî*'deki rivayetler esas alınmış ve diğer anlatılarla mukayese edilmiştir.

---

¹ Leylâ ve Mecnûn'a dair pek çok çalışma olmakla beraber ana hatlarıyla konuya dair bkz. Durmuş 2003: 2/159-160; Yazıcı 2003: 2/160; Pala 2003: 2/161; Abd El Maksoud 2004; Levend 1959; Khairallah 1980, Tekin 2018.

² Bkz. Karayazı 2007.

³ Bu ve benzeri Arap edebiyatı kaynakları hakkında hazırlanmış tahlîlî bibliyografya için bkz. Demiryak 2022.

Hikâyenin kökeninin yanı sıra araştırmacıların zihnini meşgul eden bir diğerkonu Mecnûn yani Kays bin Mülevvah'ın gerçekten yaşayıp yaşamadığı meselesidir. Mısırlı edebiyat eleştirmeni ve düşünür Tâhâ Hüseyin (ö.1973) Mecnûn'un yaşadığından, kendisine nisbet edilen şiiirlerin ona ait olduğundan şüphe duyduğunu belirtir. Ona göre Mecnûn belli bir hayat tarzını ve fikri temsil etmek üzere halkların hayal ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bir grup ravî ve hikâyecinin uydurduğu bu şahsiyetin varlığını gerçek bir münekkatin kabullenmemesi gerektiğini savunur (Abd El Maksoud 2004: 23-24). Kračkovskij ise Kuzey Araplarından sayılan Benî Âmir⁴ kabilesinin uzrî aşk (iffetli aşk) ile nam salmış Güneyli Benî Uzre'den geri kalmamak için bu hikâyeyi inşâ ettiğini ileri sürmektedir (Kračkovskij 1955: 42).

Tarihsel kişilikleri muğlak olsa da hem Leylâ hem de Mecnûn hakkında asırlar içinde yeni hikâyeler ve menkıbeler ortaya çıkmıştır. Leylâ ve Mecnûn üzerine mesnevî yazan her şair anlatıyı tekrar inşâ etmiştir. Levend, Nizâmî-i Gencevî'den (ö. 1214 [?]) Azeri şair Nâkâm'a (ö. 1905) kadar Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi yazan Fars ve Türk şairlerin manzumelerini tahlil ederek ortak motifleri belirlemiş ve her şairin -ana hatlara bağlı kalmak suretiyle- kendine has bir kurguyla konuyu işlediğini ortaya koymuştur (Levend 1959).⁵

Leylâ ve Mecnûn birer remiz olarak tasavvufî şiiirlerde ve risalelerde de kendine yer bulmuştur. 10. asrın sonlarında başlayıp 11. asra kadar devam eden zaman dilimi "*tasavvuf geleneğinin inşâ ve tahkim dönemi*" olarak kabul edilmektedir (Knysh 2020: 127). Bu dönemde Hücvîrî'nin (ö. 1072 [?]) tasavvuf adab ve erkanına dair yazdığı *Keşfü'l-mahcûb* adlı eserde Leylâ ve Mecnûn'un adına rastlamaktayız. Cem makamını anlatan müellif Mecnûn'un nereye baksa Leylâ'yı görmesinden bahisle ıstılâhı açıklar (Hücvîrî 2014: 320). İki arasındaki beşerî aşk, ilahî aşk yolunda ilerleyen sûfilere yaşadıkları halleri sembolik bir dille anlatma imkânı vermiştir. Zamanla Mevlâ'nın Leylâ, âşık sûfinin de Mecnûn olarak zikredilmesi giderek yaygınlaşan bir simgesel ifade biçimi olmuştur.

---

⁴ Mecnûn'un kabilesi.

⁵ Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinin motif yapısına dair daha ayrıntılı bir inceleme sunan şu çalışmaya bkz. Sağlam 2022/I-II.

Örneğin mutasavvıf şair Aynülküdat Hemedânî (ö. 1131) *Temhîdât*'ta şöyle yazar:

Aşk insanı Allah'a ulaştırır, bu sebeple aşk yolun farzıdır. Ey Aziz! Leylâ'nın adını duyduğunda can verebilmek için Mecnûn sıfatlı olmak gerekir. Sâhip olmayana Leylâ'nun aşkıdan ne haber? Mecnûn'a farz olan Leylâ'ya âşıklık yolu, böyle olmayana farz değildir. Herkeste Leylâ'nun güzelliğini göreceksin ve ona âşık olacak göz yoktur (Aynülküdat el-Hemedânî 2015: 80).

Tasavvufa dair yazılan teorik ve pratik kitapların çoğalmasıyla doğru orantılı olarak tasavvuf edebiyatı da gelişme kaydeder. 13. yüzyılda Ferîdüddin Attâr (ö. 1221) yazdığı *Mantıku't-tayr*, *Îlâhînâme*, *Musîbetnâme* gibi mesnevîlerle tasavvuf edebiyatına bir şahsiyet kazandırmış; ortaya koyduğu üslup ve tarz birçok mutasavvıf tarafından takip edilmiştir. Attâr yukarıda zikredilen eserlerinde -diğer mutasavvıflar gibi- Leylâ ve Mecnûn istiâresini kullanarak hikâyeler anlatmıştır.⁶

Aynı yüzyılda Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 1292) mensur hikâyeleri manzum şiirlerle süslediği ahlak kitabı *Gülîstan* ve Mevlânâ'nın (ö. 1273) mesnevî formunda hikâyeleri derlediği altı ciltlik tasavvufî eseri *Mesnevî* doğu edebiyatında bir çığır açmış, İslam coğrafyasının dört bir yanına dağılmış, Müslümanların en çok rağbet ettiği edebî eserlerden olmuşlardır. Halen dünya üzerindeki yazma eser koleksiyonlarında en fazla nüshasına rastlanılan yazmalar arasında bu iki eser vardır.

Bu makalede *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer alan "Halifenin Leylâ'yı Görmesi" isimli hikâyenin kökeni araştırılmıştır. Anlatı benzer biçimlerde *Gülîstan* ve *Musîbetnâme*'de de yer almaktadır. Araştırmanın merkezine *Mesnevî*'deki versiyonu koymayı uygun bulduk. Bu tercihin sebebi eserin -hem kendi zamanında hem de günümüzde- İslam toplumlarındaki popülaritesi ve yaygınlığıdır. Kronolojik olarak geriye doğru bir seyir takip edilecek yani *Mesnevî*'den başlayıp *Gülîstan* ve *Musîbetnâme* versiyonları

⁶ Bkz. Feridü'd-dîn Attâr 2006: 313, 319, 321, 389; Ferideddin-i Attar 1947: 103, 161, 185, 205; Ferîdüddîn Attâr 2021: 128, 188, 254, 381.

değerlendirilerek Arap literatürünün birincil kaynaklarından *el-Egānî*'deki rivayetlerle mukayese edilecektir.

A. Halifenin Leylâ'yı Görmesi

1. *Mesnevî*'de

Mesnevî'nin hangi tarihte yazılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur. Sadece ikinci cildin 1263 yılında yazılıyor olduğu bilinmektedir (Ceyhan 2004: 326). Araştırmacılar ihtiyatlı bir tutumla eserin muhtemelen 1268 yılında tamamlandığını düşünmektedir (Ceyhan 2004: 326; Lewis 2010: 366).

“Halifenin Leylâ'yı Görmesi” birinci ciltte “Yahudi Padişah” hikâyesinin içinde anlatılan iki beyitlik bir kıssadır:

“Halife, Leylâ'ya: Sen misin, Mecnûn'u perişan edip yoldan çıkaran? dedi. Sen başka güzellerden daha üstün değilsin. Leylâ: Sus, dedi, çünkü sen Mecnûn değilsin” (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî 2015: 47).

Tâhirü'l Mevlevî (ö. 1951), *Mesnevî Şerhi* isimli kitabında ilgili beyitleri şerh ederken Sa'dî Şîrâzî'nin “*Leylâ'nın güzelliğine, Mecnûn'un gözü penceresinden bakmalıdır.*” dediğini nakleder (Tâhirü'l Mevlevî 2014: 1/270). Bu ifade *Gülîstan*'da, aşağıda alıntılarımızda kısmında geçmektedir.

2. *Gülîstan*'da

Sa'dî Şîrâzî, Salgurlu hükümdarı Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî için yazdığı *Gülîstan*'ı 1258 yılında tamamlamıştır.

Sa'dî'nin Leylâ'nın güzelliğine dair hikâyesi oldukça tafsilatlı ve anlatımı daha canlıdır. Burada halife yerine Arap meliki vardır. Huzura evvela Mecnûn çıkar; onun perişanlığını gören melik mâşûkasını merak eder. Leylâ aranıp bulunur ve huzura getirilir. Tüm bu olay örgüsü anbean tasvir edilmiştir. Melikle mükâleme eden Leylâ değil; Mecnûn'dur.

Arap padişahlarından birisine⁷ Leylâ ile Mecnûn arasındaki macerayı naklettiler. Mecnûn'un halini perişanlığını ve iyi bir şair olduğu halde çöllere düştüğünü, irade dizginini elinden kaçırmış olduğunu

⁷ Kilisli Rifat Bilge, buraya “*tarihlere göre Abdülmelik ibni Mervan*” açıklamasını düşmüştür.

söylediler. Melik emretti; “Mecnûn’u bulun getirin göreyim.” dedi. Mecnûn’u buldular, getirdiler, huzura çıkardılar. Melik, Mecnûn’u ayıpladı ve “İnsanlık şerefinden ne kusur gördün ki hayvanlık huyunu tuttun, insanlar ile yaşamayı bıraktın.” dedi.

Beyt

“Nice dostlar Leylâ’yı sevdiğim için beni ayıpladılar. Leylâ’yı bir gün gören yok mu ki benim mazur olduğumu ispat etsin.”

Kıta

“Ey gönülleri alan güzel, benim ayıbımı arayanlar ne olurdu? Bir kere yüzünü göreydiler.

İsterdim ki onlar senin karşında turunç kesecek yerde kendilerinden geçip ellerini kesseler.”

Tâ ki işin hakikati benim dâvâmın doğruluğuna şahadet edeydi de cenâb-ı Hakk’ın (Yusuf hakkında Züleyha ağzından buyurduğu gibi) “Beni onun için kınadığınız güzel budur.”⁸ diyeydim.

Arap meliki, Mecnûn’u gördükten sonra “Leylâ ne surette imiş ki bu kadar fitneyi mucip olmuştur. Şunun cemalini de bir göreyim.” dedi. Leylâ’yı buldurmak, getirmek için emir verdi. Leylâ’yı bulmağa memur olanlar Arap obalarını dolaştılar. Onu buldular. Padişahın sarayına getirdiler, huzura çıkardılar. Melik Leylâ’nın görünüşüne baktı, gördü ki esmer benizli, zayıf endamlı bir kız.

Hülâsa melik Leylâ’yı beğenmedi. Çünkü kendi haremindeki cariyelerin en aşağısı ondan daha güzel, daha süslü idi. Mecnûn, melikin Leylâ’yı gözü kesmediğini ferasetle anladı ve “Ey Melik, Leylâ’ya Mecnûn’un gözüyle bak. Tâ ki ondaki görünüşün sırrı, ondaki ince güzellik sana tecelli etsin, onun hakikatini göresin dedi (Şeyh Sâdî-î Şîrazî 1980: 455-456).

---

⁸ Yusuf 12/32.

3. *Musîbetnâme'*de

*Musîbetnâme'*nin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte eseri Türkçeye tercüme eden Mehmet Kanar, metnin 13. yüzyıl Farsçası ile yazıldığını düşünmektedir (Ferîdüddin Attâr 2021: 12). Attâr'ın vefat tarihi 1221 olduğuna göre *Musîbetnâme* 13. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olmalıdır. Eser, makale adı verilen bölümlerden oluşmaktadır ve toplamda 40 makale vardır. Attâr Leylâ'nın sûretine dair biri onuncu diğeri otuz birinci makalede olmak üzere iki farklı hikâyeye nakleder.

İlkinde Mecnûn ve Leylâ Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd'in (ö. 809) huzuruna çıkarlar. Leylâ ve Mecnûn Emevî dönemi uzrî âşıklarıdır. Abbasîler zamanına, hususen Hârûn'un halifelik dönemine (786-809) kadar yaşadıklarına dair bir bilgi yoktur. Kays b. Mülevvah yani Mecnûn'un ölüm tarihi 690 civarı (Durmuş 2003: 277), 690-700 arası (Ateş 1978: 7/49) olarak verilmektedir. Attâr'ın hikâyesinde tarihsel dönemden bir sapma mevcuttur.

*Dedi ki: "Hârûn, Mecnûn'un aşkını dinliyordu
O heves Mecnûn gibi onu aldı götürdü
Leylâ'nın yüzünü görmek istese de
Bir an için Leylâ'nın yanında oturmak istedi
Leylâ'yı çağırtdı; onun yüzüne baktı
Leylâ'nın yüzü şâha sıradan göründü"
Mecnûn'u çağırtdı; "Hey habersiz!" dedi
"Leylâ'nın âhum şâhum yüzü yokmuş
Sen onun cemâliyle nasıl da sarhoş olmuşsun
Cinnetinden olacak, onun çuvalına girmişsin
Terket onu; üstelik severim deme
Çünkü yüz misali var her Türk evinde"
Dedi: "Sen ne zaman gördün ki o yüzü?
Mecnûn'un aşkı gerekiyor o yüze
Mecnûn'un aşkı açığa çıkmadıkça
Leylâ nasıl görünür bir kadında
Eksiklik yoktur o dilberin cemâlinde
Padişahım! Eksiklik ancak görüşte
Sen benim gözümlle görsen onun yüzünü
Gözüne ilaç yaparsın sokağımın toprağını*

Varsın çirkin olsun Leylâ'nun yüzü cihanda
Kalsın böylece, onun güzelliği gizlilikte
Padişahım! Eğer o çirkin görünmese
Dünya halkı Mecnûn olur yolunda"
Her tarafta birçok kör vardır
Ama kişi körse, Yakup gibi olmalıdır
Gömlek kokusunu alacak olursa
Gözü görmeye başlar o kokuyla
Ey müminlerin emiri! Elinden geliyorsa
Ebediyen ileriye gören bir göz ver bana
Böylece, o gözle zerre zerre her şeyde
Leylâ'nun yüzünü göreyim iyice (Ferîdüddin Attâr

2021: 259-260).

İkincisinde sadece Mecnûn ismi verilmeyen bir padişahın huzuruna çağrılır. Leylâ'dan daha güzel kadınlar olduğu, onu bırakması öğütlenir.

Bir padişah vardı; Mecnûn'u çağırdı
Tahtının yanında kürsüye oturttu
Dedi: "Dünyada bu kadar güzel var
Leylâ yüzünden neden dilsiz kesildin?"
Sonra her yandan güzelleri çağırdı
Onun önünde bir bir gösterdi
Dedi: "Mecnûn, bak şu bir güzel
Bin Leylâ'dan da güzel"
Ancak Mecnûn başını öne eğmişti
Bir güzele bir an bile bakmadı
Padişah dedi: "Yahu baksana
Bunca gümüş göğüslü dilberi görsene
Böyle yaparsan müşkülün çözülür
Leylâ'nın aşkı yüreğinde soğur"
Mecnûn dertli dertli dedi
İki gözünden kanlı yaş döktü
Dedi. "Padişahım, yüce başlı Leylâ'nın aşkı
Canımın içinde öyle durmaktadır
Sonra eline yalın kılıç almıştır
Yemin eder durur: Hey sarhoş mağrur
Bir an için başkasına bakarsan

Kendi kanını dökersen haberin yokken” (Ferîdüddin Attâr 2021: 546).

Yukarıda nakledilen hikâyelerde güzellik hakkında hüküm veren bir sultan, sûreten pek de güzel olmayan bir mâşuk ve âşığın bâtındaki güzelliği gören nazarı gibi motifler mevcuttur.

13. asırda yazılan bu eserlerde Leylâ'nın sıradan bir kız olduğuna dair kanaatin pekiştiği görülmektedir. Attâr'ın tasavvuf edebiyatındaki derin etkisi göz önüne alındığında ilgili hikâyede Sa'dî ve Mevlânâ'nın onu referans almış olmaları kuvvetle muhtemel görünmektedir. Ancak merak uyandıran mesele ilk Arap kaynaklarında Leylâ'nın dış görüntüsünün vasatlığına ya da devrin halifesiyle görüştüğüne dair bir rivayet yokken yukarıda anlatılanların nereden kök bulduğudur. Bu bağlamda Leylâ ve Mecnûn'a dair en eski yazılı kaynaklardan biri olan, birçok müellife kaynaklık eden *el-Egâni* kitabındaki rivayetlere mürâcaat edilecektir.

B. *el-Egâni* Rivayetlerinde Mecnûn'un Leylâ'sı: Güzel mi Yoksa Kadınlardan Bir Kadın mı?

el-Egâni'de hem Mecnûn'un hem de başkalarının dilinden Leylâ tasvirleri vardır. Ribâh b. Âmirî Leylâ'yı vafederken “kadınların içinde en ecmeli ve zarifi, cismen ve aklen en güzeliydi; edep olarak en faziletlisi, şeklen en hoş olandı” demiştir (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî 2008: 2/30). Yine Mürreoğullarından Leylâ ile karşılaşan bir adam onu “daha önce mislini görmediğim ay yüzü bir kadın” şeklinde tarif eder (2008: 2/56).⁹

Sevgilinin güzelliğini ceylan istiaresiyle anmak Arap şiirinin en bilinen özelliklerinden biridir (Ayyıldız 2016: 4). Mecnûn iki avcının yakaladığı ceylanı Leylâ'ya öylesine benzetir ki avcılardan ceylanı satın alıp serbest bırakır (2008: 2/53).

“Kadınların Mecnûn'dan Leylâ sevdasından vazgeçmesini istemeleri” başlıklı hikâyede anlatılanlar konu hakkında mühim ipuçları vermektedir.

Bir grup kadın Mecnûn'un yanına oturdu ve ona şöyle dedi:

⁹ Bu rivayet Ca'fer b. es-Serrâc'ın (ö.1106) *Mesâri'u'l-uşşâk* adlı eserinde de mevcuttur. Bkz. 1999: 2/33.

“Leylâ uğruna seni deli divane eden nedir? O sadece kadınlardan bir kadındır. Arzunu ondan uzaklaştırıp birimize yönlendirebilir misin? Böylece sana yardım edelim ve arzularınla seni ödüllendirelim. Aklından ve bedeninden kaybolan şey sana geri döner.”

Mecnûn:

“Eğer aşkımı ondan uzaklaştırmaya güç yetirebilseydim hem ondan hem de ondan sonraki herkesten aşkımı uzaklaştırırdım ve insanlar arasında huzurlu bir şekilde yaşardım.”

Kadınlar:

“Leylâ’ya hangi yönüyle hayran kaldın?”

Mecnûn:

‘Gördüğüm, tanık olduğum ve duyduğum her şeyde ondan hoşlandım. Allah’a yemin ederim ki, ondan hiçbir şey görmedim ki gözümde güzel olmasın, kalbimde hoş bir iz bırakmasın. Onunla ilgili kötü veya eleştirilecek bir şey bulmaya çalıştım ama bulamadım.”

Kadınlar “Onun vasıflarını bize anlatır mısın?” dediler. Bunun üzerine Mecnûn şöyle dedi:

Beyaz; saf beyaz teni sanki

Dolunaydır gecenin karanlığına doğan

Cemalini çekemeyen pek çoktur

Muhakkak cemal hased vesilesidir

Kara gözleri yuvalarında öyle ışıldar ki

Sürmeye ihtiyacı yoktur

Güzel bir gençkızıdır, söz uzarsa sığırır

Hayaya, ölçülü konuşur (2008: 2/53-54).

Görüldüğü gibi *el-Egânî*’ye göre Leylâ’nın “kadınlardan bir kadın” yani sıradan biri olduğunu iddia eden; bir grup kadındır. Mecnûn’un dilinden aktarılan manzumede bu tavrın sebebinin hased olduğu anlaşılmaktadır. Leylâ’nın hüsn ü cemali hakkında hüküm veren devrin halifesi değil kabiledaki bir kısım kadındır.

Burada izini sürmeye çalıştığımız iki âşığın hakîkî yaşamları ve olayların gerçeğe bağı değildir. Zaman içerisinde farklı bir anlatıya evrilen hikâyenin kökeni ve bu değişimin sebepleri araştırılmaktadır. Bu sebeple halife huzuruna çıkan mâşuk motifinin nereden gelmiş olabileceğine dair bazı çıkarımlarda bulunulacaktır.

C. Uzrî Âşıklar: Cemîl'in Büseyne'si, Küseyyir'in Azze'si, Mecnûn'un Leylâ'sı

Emevîler döneminde (661-750) gazel kasideden ayrılıp müstakil bir form halini almıştır. Bu dönemde gelişen uzrî (iffetli aşk)¹⁰ gazelin en meşhur şairleri Cemîl b. Abdillâh b. Ma'mer (ö. 701), Kays b. Mülevvah (ö. 690 [?]), Kays b. Zerih (ö. 687), Küseyyir b. Abdirrahman'dır (ö. 723) (Ayyıldız 2016: 10; Durmuş 2012: 42/259). Emevî halifelerinin şiirin tekâmülünde payı büyüktür; çünkü şairlere teveccüh gösterir, belli zamanlarda onları huzurlarına toplar ve şiirlerini dinlerlerdi (İnalçık 2023: 61). Örneğin Halife Abdülmelik b. Mervan (ö. 705) bir gün Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 711-12), Cemîl ve Küseyyir'i huzuruna çağırması; en güzel beyti söyleyene bir deve vâdetmiş; sevgilisi Süreyya'nın adını anarak açık saçık bir beyit söyleyen Ömer'in beytini beğenmiş ve "Al deveyi ey cehennemlik!" diyerek söz verdiği ödülü kendisine vermiştir (Mısrî 1951: 42). Mervâniler döneminde gazelin gelişimini inceleyen Wilder'e göre Küseyyir, Cemîl, Ebu Sahr el-Hüzelî, Nusayb b. Rebâh, İbn Kays er-Rukayyât gibi isimler yeni gelişen uzrî aşk şiirinin temsilcileri olmakla beraber Mervâniler'e yazdıkları manzumeler sebebiyle methiye şairi olarak da ünlenmişlerdir (2019: 241).

Uzrî şairler sadece yazdıkları şiirlerle değil; sevgilerine duydukları büyük aşkla da anılmışlardır. Öyle ki Cemîl amcasının kızı Büseyne'ye olan aşkıdan "Büseyne'nin Cemîl'i", Kays b. Mülevvah "Leylâ'nın Mecnûn'u", Küseyyir b. Abdirrahman ise "Azze'nin Küseyyir'i" olarak isimlendirilmişlerdir (Durmuş 2012: 42/260).

Tıpkı Leylâ'da olduğu gibi Büseyne ve Azze'ye dair *el-Egâni'*de çeşitli rivayetler mevcuttur. Büseyne ve Azze'nin zamanın halifesi Abdülmelik b. Mervan'la görüştüğüne dair hikâyeler nakledilmiştir.

Büseyne bir gün Abdülmelik b. Mervan'ın yanına gelir.

Gördüğü kadını pek beğenmeyen halife sorar:

'Cemîl, sende ne gördü de sevdi?'

Büseyne:

¹⁰ Uzrî aşka dair daha tafsilatlı bilgi için bkz. Durmuş 2012: 42/259-261.

‘İnsanlar sende ne görüp halife seçtiyse Cemil’in bende gördüğü odur.’ demiştir (Ebü’l-Ferec el-İsfahânî 2008: 8/89).

Azze iz de benzer bir anekdot mevcuttur.

Yaşlılığı döneminde bir gün Azze, Abdülmelik b. Mervan’ın yanına gelir. Azze’yi tanıyan halife:

“Sen Küseyyir’in Azze’si misin?”

O da karşılığında:

“Hayır, ben Azze binti Humeyl’im.” der.

Halife, “Hani Küseyyir’in senin için söylediği şey şu değil mi?” diyerek Küseyyir’in yazdığı manzumeyi okur:

‘Azze ki sönmeyen bir ateştir. Uzaktan bakıldığında sanki bir yıldıza benzer.’ [Şiirde vafedildiği kadar güzel olmadığını imâ ederek] Sorar:

Küseyyir, sende ne görüp sevdi!?

Azze:

“Hayır, ey müminlerin emiri! Sizin söylediğiniz gibi değil. Allah’a yemin olsun ki ben onun döneminde soğuk bir gecedeki yıldızdan daha güzeldim.” (2008: 9/21).

İbn-i Kesîr’in (ö. 1373) *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’sindeki bir rivayet bu görüşmeyi onaylar niteliktedir. Bir mârûzatı olan Azze Abdülmelik b. Mervan’a gelir; derdini arzeder. Halife, Küseyyir’in şiirlerinden birini okumadıkça hüküm vermeyeceğini söyler. Azze bildiği şiirlerden bazısını okur. Tavrı ve üslubu çok beğenen halife onun müşkülünü halleder. Etrafındakilere *“Bunu hareme götürün ki haremdekiler bunun edebiyatını öğrensinler.”* diyerek Azze’nin haremdeki kadınları ziyaret etmesini ister (İbn Kesîr 1994: 9/416).

Aynı eserde Arap kadınlarından birinin Azze’ye dair gözlemleri nakledilir:

Azze, bizim yanımıza geldi, orada bulunan kadınlar onun güzelliğini seyretmek için toplandılar. Onun tatlı, latif ve pembe tenli olduğunu gördüler. Kadınlar, o mevkiye geldiklerinde Azze konuşmaya başladı. Onun, kadınlar arasında en tatlı sözlü ve en edebi konuşan bir kadın olduğu görüldü. Artık gözümüzde ondan daha güzel, ondan daha tatlı başka bir kadın yoktu (1994: 9/416).

Uzrî âşıkların kara sevdalı halleri, söyledikleri içli şiirler etrafındakilerde mâşûkanın cemaline karşı merak uyandırmıştır. Rivayetlerde tecessüssün sahibi devrin halifesidir. Bir vesileyle huzura çıkan Büseyne ve Azze hakkında halifenin verdiği güzellik hükmü Leylâ karakterinin edebiyat içindeki tarihsel seyrini etkilemiş görünmektedir. Mâşûkanın halifeyle görüşmesi motifi zamanla Leylâ'nın hikâyesine de dâhil olmuştur. Bunun sebebi Leylâ ve Mecnûn'un tarihî şahsiyetlerinin muğlaklığı ve efsanevî karakteridir. Mecnûn'a ait olduğu düşünülen manzumeler derlenmiş, şiirlerde zikrolunan vakalardan yola çıkarak olay örgüsü oluşturulmuştur; ancak Ateş ikisine dair anlatılan hikâyelerin "*insicamsız rivayetler topluluğu*" izlenimi verdiğini söyler (1978: 7/50). Leylâ ve Mecnûn'un gerçek kişiler olmadıklarına dair iddialar, bu şüphenin gölgesinde tarihî şahsiyetlerine dair aktarılan bilgilerin birbiriyle kopukluğu, mevcudiyetleri inkar edilemeyecek kadar kesin olan diğer uzrî âşıkların durumu göz önüne alındığında Leylâ-Mecnûn tarafına olan aktarmaların sebebi anlaşılacaktır. Leylâ'nın babasının Mecnûn'u halifeye şikâyet ettiğine dair rivayetin Mecnûn'un çağdaşı Cemîl b. Abdillâh b. Ma'mer ve Kays b. Zerih'e dair anlatılanlar arasında da mevcut bulunması (İnalçık 2023: 41) bahsedilen durumun bir diğer örneğidir.

Leylâ ve Mecnûn aşkının bir halk hikâyesine dönüşmesi 10. asıra tarihlendirilmektedir (Ateş 1978: 7/50). Bu minvalde hikâyenin masalsı bir hüviyet kazanması sebebiyle gerçeği efsaneden ayırmak neredeyse imkansız hale gelmiştir (İnalçık 2023: 46).

D. Mutasavvıfların Leylâ'sı: Güzelliği Sûrette Değil Sûrette Aramak

Leylâ ve Mecnûn'un masalsı özellikler taşıyan bir halk hikâyesine dönüşmesiyle birlikte mutasavvıflar da hikâyeyi benimsediler (Khairallah 1980: 98). Ancak onlar Leylâ figürüne yeni anlamlar yüklediler ve böylece mâşuk istiâresini tekrar inşâ ettiler. Sûfîlerin Leylâ'sı fiziksel/zâhirî güzelliğin değil iç/bâtınî güzelliğin ön plana çıkarıldığı bir figürdü.

Tasavvufî çağrışımlarla yüklü Leylâ remzini ilk kullananlardan biri Ebû Bekir Şibli'dir (ö. 946).¹¹ Kendi manzumelerinde veyahut Mecnûn'un şiirlerinden iktibaslarla Leylâ'yı anar.

"Leylâ'yı sorarım bir haberci var mı? Onun nerede yaşadığına dair bize bir bilgi verecek olan.

Sonra da şöyle derdi: İzzetin ve celâline yemin olsun ki dünyada da âhirette de senden başka haber veren yoktur." (Şahin 2017: 108).

Bir gün yanına gelip kendisi için Allah'a dua etmesini isteyen kişiye Mecnûn'un şu beytini okur:

"İnsanlar benden şefaatçi olmamı ister zaman geçip gitmişken. Peki, benim için yarın Leylâ'ya aracı olacak kimse var mı ki?" (2017:104).

Şibli'den sonra sûfiler arasında Leylâ istiaresinin kullanımı yaygınlık kazanır. Gramer, lugat ve edebiyat konusunda geniş mâlûmat sahibi olan meşhur mutasavvıf Abdülkerim Kuşeyrî (ö. 1072) tasavvufa dair kaleme aldığı *er-Risâle*'de sûfilerin şu şiiri okuduğunu nakleder:

"Leylâm sana anlatmak istediğim ne kadar önemli şeyler var! Lâkin sana kavuşunca bunların ne olduğunu (sevincimden) hatırlamıyorum, Leylâm!" (Kuşeyrî 2014: 212).

13. asra gelindiğinde "Sultânü'l-âşikîn" lakaplı sûfî şair İbnü'l-Fârız (ö. 1235) Leylâ'yı görmenin sırrına herkesin eremeyeceğini söyler:

Gecenin kesif karanlığında ale'l-umyâ Leylâ-yı dil-rübâma gidip geldiğim zamân benden onun esrârına dâir ma'lûmât istiyorlar ve diyorlar ki Leylâ'nın emîni bir âşıksın, bize haber ver. Eger onun esrârından onları haberdâr edecek olursam emîn olmamış olurum (Yiğitoğlu 2021: 288).

İbnü'l-Fârız'ın şiirlerinde andığı Leylâ ve Selma gibi Arap edebiyatının meşhur mâşûkaları "*ilahi cemâlin ve kemâlatın simgeleri olmuştur*" (Schimmel 2020:366). Schimmel, Fars edebiyatında ilahî olanı kadın biçiminde temaşa etmenin -en başarılı şekilde- Leylâ ve Mecnûn'da simgeleştğini söyler (2020: 559). Yukarıda verilen

¹¹ Şibli'deki bu kullanıma dikkat çeken Michael W. Dols'dur. Bkz. Dols 2013: 409.

örnekler ışığında 10. yüzyıldan *Mesnevî*, *Gülistan* ve *Musîbetnâme*'nin yazıldığı 13. yüzyıla kadar uzanan süreçte Leylâ figürünün tasavvuf edebiyatında iyice yerleştiği görülmektedir.

Mesnevî, *Gülistan* ve *Musîbetnâme*'den aktarılan rivayetlerde özellikle üzerinde durulan sûret yerine sîret, zâhir yerine bâtın ve bunlara ek olarak âşığın nazarından başkasına âşikâr olmayan perdelenmiş bir güzelliiktir. Mevlânâ'nın hikâyesinde halife Leylâ'nın güzelliğini göremez çünkü onda Mecnûn'un gözleri yoktur. Halife esasında âşık kişinin bakışından mahrumdur. İbnu'l-Kayyim'e göre güzellik gerçekte noksan olsa da seven kişinin gözünde kâmindir. Kişinin bir şeye olan sevgisi onu körleştirip sağırlaştırır bu sebeple âşık sevgilisinden daha güzel biri olduğunu tahayyül etmez, bunun aksini iddia edenleri reddeder (2013: 71). Ayrıca Mecnûn Leylâ'yı sadece cemâli için değil zâtının kemali için de sevmiştir. Leylâ kendisindeki güzelliği göremeyen halifeyi aslında aşktan yoksun olduğu hususunda uyarmıştır. Zâtındaki kemâli görebilmek için bakışın incelmesi, bâtına âşına olması gerekir. Hüsnün gerçekten tezâhür edebilmesi için bir âşık lazımdır; çünkü cemâl âşık ister (Ahmed Gazâlî 2019: 29). Sâdî'nin versiyonunda bu hakikat Mecnûn'un dilinden daha açık bir şekilde ifâde edilmiştir.¹²

Attâr'ın ilk hikâyesinde aynı tema işlenir; ek olarak hicab altındaki güzellikten bahsedilir. Sevgilinin cemâlinde bir noksan yoktur; bakan kişide eksiklik vardır. Leylâ'nın hakîkî güzelliği çirkinlik perdesi altında gizlenmiştir. Eğer böyle olmasa herkes ona Mecnûn olur. Bu nevi "perdelenmiş güzellik" ağyara âşikâr olmaz; ancak samimi bir âşık onu temâşâ edebilir. Âşıklardan gayrısına sadece bir imtihan olur.

Âşıktan başkasını yani ağyarı perişan eden hüsn ü cemâl kavramı Yusuf ve Züleyha kıssasına dayanır. Züleyha'nın hazırladığı ziyafette Yusuf Peygamber'i ilk kez gören kadınlar farketmeden ellerini doğramış, gördükleri güzellik karşısında hayret ve şaşkınlıkla "*Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir*" (Yûsuf 12/31) demişlerdir.¹³ Yûsuf Peygamber'in cemâli onlar için

¹² Aşığın/Mecnûn'un sevdalı bakışı sanatkarlara da ilham vermiştir. Bu anlamda tipik bir örnek teşkil eden 12. asırda imal edilmiş figürlü çini tabağın görsel makalenin sonunda ek olarak paylaşılmıştır.

¹³ Kıssanın tamamı için bkz. Yûsuf sûresi.

bir imtihan vesilesi olmuştur. Kadınlar ellerini keserken daha şiddetli bir muhabbete sahip olan Züleyha sükûnetle olan biteni izlemiştir. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725) *Rûhu'l-beyân* isimli tefsirinde, Züleyha'nın sükûnetini "temkin" makamında olmasıyla açıklamaktadır. Bu makamda artık sevdası yüreğinde iyice temekkün etmiş; sevgilinin cemâlini seyretmeye alışmış, dehşet ve hayret hallerinden halas olmuştur (t.y. : 233-234).

Diğer hikâyede Mecnûn'a Leylâ'dan daha güzel kadınlar gösterilir, ondan vazgeçmesi istenir. Mecnûn'un aşktan gâyesini anlayamayan halifenin sevdaya bakışı yine güzellik ölçüsüyledir. Oysa Mecnûn'un aşkının amacı Leylâ'dan kâm almak değildir. Ruhları imtizac ettiği için birbirlerini sevmektedirler.¹⁴ Kişiler arasındaki tenasüb, ahlakların ittifakı, ruhların uyuşmasının sebebi her nefsin kendi benzerine şevk duymasından kaynaklanır (İbnu'l-Kayyim 2013: 73). Âşığın varlığı sevgili ile kâimdir ve sevgilidendir (Ahmed Gazâlî 2019:35). Eğer Mecnûn Leylâ'yı terkederek ona kıyarsa aslında kendine kıymış olur.

Görüldüğü üzere Leylâ ve Mecnûn arasındaki zengin motiflerle süslü mecâzî/beşerî aşk hikâyesi sûfilerin elinde alegorik bir anlatım şekline bürünmüştür. Zîra mecâzî aşka tutulan âşıkların yaşadığı tecrübelerle ilâhî aşkla yanan sûfilerin halleri birbirine çok benzer. Birinin aradığı Leylâ iken diğerinki Mevlâ'dır.

Sonuç

Emevîler döneminde gelişen uzrî gazel iffetli aşkın terennümü olmuştur. Uzrî gazelin önde gelen isimleri Cemîl b. Abdullah b. Ma'mer, Kays b. Mülevvah, Küseyyir b. Abdirrahman yazdıkları şiirler kadar sevdikleri kadına olan derin aşklarıyla nam salmış; bu sebeple mâşûkalarının adıyla anılmışlardır.

İlk Arap edebiyatı kaynaklarında uzrî şâirlerin şiirleri derlenirken hayatlarına dair çeşitli bilgiler aktarılmış, şairin sevgilisi hakkında bazı anekdotlar paylaşılmıştır. Uzrî aşk derin bir kara sevdaya benzediği, âşığı melankolik bir hâle sevkettiği için

---

¹⁴ Âlimler ve mutasavvıflar bu meseleyi açıklarken genellikle şu hadisi zikrederler: "Ruhlar, askerî birlikler gibidir. Birbirleriyle tanışan ruhlar, birbirleriyle kaynaşırlar, tanışmayanlar da ayrılığa düşerler." Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dımaşk 1993, "Enbiyâ", 3 (hadis no. 3158).

yaşadıkları toplum böylesi sevilen kadını/mâşûkayı merak etmiş, eşsiz güzellikte bir kimse olduğunu düşünmüştür.

Mecnûn'un Leylâ'sı için de bu durum geçerlidir; Leylâ ve Mecnûn'a dair en geniş malumatı bulduğumuz *el-Egâni*'de Leylâ'nın güzel bir kadın olduğuna dair hem Mecnûn hem de başkalarının dilinden rivayetler mevcuttur. Ancak 13. asırda yazılan *Mesnevî*, *Gülistan* ve *Musîbetnâme*'de tam aksi hikâyeler yer almaktadır. Yapılan incelemede görülmüştür ki Leylâ ile aynı dönemde yaşayan Büseyne ve Azze'ye dair rivayetler zaman içerisinde Leylâ'nın hikâyesine eklenmiştir. Leylâ ve Mecnûn'un zamanla silikleşen tarihsel şahsiyetleri, vâkıanın giderek masalsı bir hüviyete bürünmesiyle Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi yeni aktarmalara müsait hale gelmiştir.

"Güzel Leylâ"nın "sıradan bir Leylâ"ya dönüşmesi mutasavvıfların eliyle olmuş görünmektedir. Zâhir yerine bâtın, sûret yerine sîrete bakmanın ehemmiyetini "sıradan Leylâ" motifiyle sunmak -anlatım zenginliği ve sembolik anlam açısından- sûfiler için daha elverişli bir yoldu. Derin hakikatleri, yaşanan hal ve makamları sembol ve remizler üzerinden tasvir etmek sûfilerin sıklıkla başvurduğu anlatım şekillerinden biridir. Bu sebeple ilâhî aşk hususunda en çok ismini zikrettikleri kişiler Leylâ ve Mecnûn'dur.

Leylâ'nın sûreten nasıl görüldüğünü tespit etmek mümkün değildir. Ancak erken dönem rivayetlerde "güzel" olduğu söylenen bu figür etrafında zaman içerisinde yeni hikâyeler ortaya çıkmış, sûreten değil sîreten güzel bir Leylâ/mâşûka motifi edebî gelenekte yerini almıştır.

Kaynakça

ABD EL MAKSOUND, Belal Saber Mohamed (2004), *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Abdülkerim Kuşeyrî (2014), *Tasavvuf İlmine Dair KUŞEYRÎ RİSALESİ*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.

Ahmed Gazâlî (2019), *ÂŞIKLARIN HÂLLERİ Sevânih'u-l Uşşâk*, terc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, Ankara: Hece Yayınları.

ATEŞ, Ahmet (1978), "Leylâ ile Mecnûn", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, VII/49-55.

Aynülkudât el-Hemedânî (2015), *TEMHÎDÂT Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, haz. Halil Baltacı, İstanbul: Dergah Yayınları.

AYYILDIZ, Esat (2016), *Abbâsî Dönemine Kadar 'Uzrî Gazel*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ca'fer b. es-Serrâc (1999), *Mesâri 'u'l- uşşâk*, Beyrut: Dâru Sâdır.

CEYHAN, Semih (2004), "Mesnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, XXIX, 325-334.

DEMİRAYAK, Kenan (2022), *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, İstanbul: Cantaş Yayınları.

DOLS, Michael W. (2013), *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*, çev. Didem Gamze Dinç, İstanbul: Pinhan Yayınları.

DURMUŞ, İsmail (2003), "Leylâ ve Mecnûn", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, XXVII, 159-160.

_____ (2012), "Uzrî Aşk", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, XLII, 259-261.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (2008), *el-Egânî*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır.

Ferideddin-i Attar (1947), *İlâhîname*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Feridü'd-dîn Attâr (2006), *Mantıku't-tayr Kuşların Diliyle*, çev. Mustafa Çiçekler, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ferîdüddin Attâr (2021), *Musîbetnâme*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hücvîrî (2014), *HAKİKAT BİLGİSİ Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Dâvûd el-İsbehânî (1975), *Kitâbu'z-zehre*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî, Ürdün: Mektebetü'l-menâr.

İbn Kesir (1994), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Kuteybe (1982), *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dârü'l-Maârif.

İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye (2013), *Âşıklar Ravdatu'l Muhibbîn*, terc. Feyzullah Demirkıran-Savaş Kocabaş, İstanbul: Şule Yayınları.

İNALCIK, Şevkiye (2023), *LEYLÂ VE MECNÛN Kays b. el-Mülevvâh (el-Mecnûn) ve Divanı*, İstanbul: Kronik Kitap.

İsmail Hakkı Bursevî (t.y.), *Ruhu'l-beyan Tefsirinden Sûre-i Yusuf Tercümesi HİKÂYELERİN EN GÜZELİ*, terc. Ömer Faruk Hilmi, İstanbul: Gül Neşriyat.

KARAYAZI, Nurgül (2007), *Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'unda Tasavvufî Kavram ve Unsurlar*, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KHAIRALLAH, As'ad E. (1980), *Love, Madness, And Poetry An Interpretation Of The Mağnûn Legend*, Beyrut: Franz Steiner Verlag.

KNYSH, Alexander (2020), *Tasavvuf Tarihi*, çev. Nurullah Koltaş, İstanbul: Ketebe Yayınları.

KÖSE, Saffet (1999), "İbn Dâvûd ez-Zâhirî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, XIX, 410-411.

KRAČKOVSKIJ, I.J. (1955), "Die frühgeschichte der erzählung von Macnûn und Lailâ in der arabischen Literatur" çev. Helmut Ritter, *Oriens*, 8/1, s. 1-50.

Kur'an-ı Kerim Meâlî (2011), haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

LEVEND, Âgah Sırrı (1959), *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

LEWIS, Franklin (2010), *MEVLÂNÂ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (2015), *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs-Hicabi Kırilangıç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

MISRÎ, Hüseyin Mücîb (1951), *Fi'l-Edebi'l-'Arabî ve't-Türkî*, Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye.

NAMAZALIZADEH, Soheila ve Ashraf Alsadat Mousavilar (2019), "Iconology of Layla and Majnun Painting Illustrated on Seljuk Pottery", *Bagh- e Nazar*, XVI/75: 51-56.

PALA, İskender (2003), "Leylâ ve Mecnûn" [Türk Edebiyatında], *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, XXVII, 161.

SAĞLAM, Hacer (2022), *Leylâ ve Mecnûn Mesnevilerinin Motif Yapısı*, (II cilt), Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

SCHIMMEL, Annemarie (2020), *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

ŞAHİN, Mustafa (2017), *Ebû Bekir eş-Şiblî'nin Hayatı ve Dîvân'ının İncelenmesi*, yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şeyh Sâdî-i Şîrazî (1980), *Bostan ve Gülistan*, terc. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul: Zafer Matbaası.

Tâhirü'l Mevlevî (2014), *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî Şerhi*, İstanbul: Şamil Yayınevi.

TEKİN ALPAY, Gönül (2018), *Leylâ ve Mecnûn Makaleler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

WILDER, Samuel Truman (2019), *Ghazal Poetry and the Marwânids: A Study of Kuthayyir 'Azza*, doktora tezi, The University of Cambridge.

YAZICI, Tahsin (2003), "Leylâ ve Mecnûn" [Fars Edebiyatında], *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, XXVII, 160.

YİĞİTOĞLU, Ali Salâhaddin (2021), *EL-MENHELÛ'L-FÂİZ İbnü'l-Fârîz Dîvânı Şerhi*, haz. Muhammet İnce, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ek: Resim

Leylâ ve Mecnûn'un mektepte tanışmasını resmeden Büyük Selçuklu döneminde ait tabak.* The David Collection

https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;EPM;dn;Mus21;20;en

¹² 12. yüzyılda İsfahan'ın Kâşân şehrinde lüster tekniği ile üretilmiştir. Öğretmenin etrafında toplanmış yirmi dört çocuğun hepsi aynı yöne bakarken sadece sol üst köşede oturan erkek çocuk yanındaki kıza bakmaktadır. Mecnûn'un kalabalık içinde diğer figürlerden ayrılmasını sağlayan "sevgiliye yönelmiş nazar"ı yani bakışıdır. Çini ustasının bu incelikli anlatımı, figüratif kompozisyonu takdire şayandır. Müze yetkilileri, tabak üzerindeki sahnenin Nizâmî-i Gencevî'nin (ö. 1214) *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde Leylâ ile Mecnûn'un okulda ilk karşılaşmalarını konu alan beyitlerin tasviri olduğu fikrindedir. Tabakın figüratif yorumuna dair şu çalışmaya bkz. Namazalızadeh, S. & Mousavilar, A. A (2019), "Iconology of Layla and Majnun Painting Illustrated on Seljuk Pottery", *Bagh- e Nazar*, 16 (75):51-56.